

1619

Ս. ՍԻՆԳԱԼԵՎԻՉ

ՍՏՐՈՒԿՆԵՐԻ ՇԱՐԺՈՒՄԸ
ՀԻՆ ՀՈՒՆԱՍՏԱՆՈՒՄ

9(38)

U-51

ԳԻՏՀՐԱՏԻ ՏՊԱՐԱՆ

1937

2 SEP 2006

ՀԽՍՀ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎՈՐԱԿԱՎՈՐՄԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՅՑ MAY 2011

№ 3 ՀԵՌԱԿԱ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ № 3

9(38)

Ս. ՍԻՆԳԱԼԵՎԻԶ

Ս-51

ս.ս.

1010
41733

ՄՏՐՈՒԿՆԵՐԻ ՇԱՐԺՈՒՄԸ ՀԻՆ ՀՈՒՆԱՄՏԱՆՈՒՄ

(Ոժանդակ նյութեր հեռակալողներին)

Թարգմ. Մ. ԶԱԿԱՐՅԱՆ
Խմբագիր՝ Ս. ԳԱԲՐԻԵԼՅԱՆ
Մտպագրիչ՝ Ս. ՇԱԼՁՅԱՆ

Գիտահրատի սպարանգ
Գլավիլիս ՁԵ 2242
Պատկեր ՁԵ 28
Տիրամ 1000

ԱՏՐՈՒԿՆԵՐԻ ՇԱՐԺՈՒՄԸ ՇԻՆ ՇՈՒՆԱՍՏԱՆՈՒՄ

1.

Բնորոշելով անտիկ ստրկութիւնը, մարքսիզմ—լենինիզմի հիմնադիրները բացահայտել են վոչ միայն վերջինիս տնտեսական բնութիւնը, այլև նրա սոցիալական ելութիւնը, սահմանելով, վոր անտիկ ստրկութիւնն-անտիկ աշխարհի հիմնական արտադրող դասակարգերի դասակարգային կեղեքման միջոցն է: «Հին ասիական և կլասիկ ժամանակներում,—գրում էր Ենգելսը,—դասակարգային կեղեքման գերակշռող ձևը ստրկութիւնն էր, այսինքն՝ վոչ այնքան հողի եքսպրոպրիացիան մասսաներից, վորքան նրանց անձնավորութիւնների քսպրոպրիացիան»¹:

«Անտիկ պետութիւնը,—գրում էր նա մի այլ տեղ,—գերազանցապէս ստրկատերերի պետութիւն էր ստրուկների հնազանդեցման համար»²: Անտիկ աշխարհի հիմնական հակամարտութիւնն ստրուկների ու ստրկատերերի հակամարտութիւնն էր, վորը նրա զարգացման պրոցեսում դառնում է ստրուկների ու ազատների հակամարտութիւն: Հունական համայնքներում այս հակամարտութիւնն աճում էր ստրկութիւնի աճման զուգընթաց, ստրկական աշխատանքի անընդհատ մեծացող շահագործման զուգընթաց: Ենգելսը բավական պարզորոշ սրա ներկայութիւնը հավաստել է Աթենքում VI—V դ.դ. «Դասակարգերի հակադրութիւնը, վոր այժմ գտնվում է հասարակական և քաղաքական հիմնարկների հիմքում, անցնում էր արդեն վոչ թէ ազնվազարմ և հասարակ ժողովրդի, այլ՝ ստրուկների և ազատների, իրավազուրկների և քաղաքացիների միջև»³:

¹ Ենգելս—«Բանվոր դասակարգի դրութիւնն Անգլիայում», էջ 48, 1928 թ.:

² Ենգելս—«Հնտանիքի, մասնավոր սեփականութիւնի և պետութիւնի ծագումը», էջ 202 Մոսկվա, 1933:

³ Ենգելս—«Հնտանիքի, մասնավոր սեփականութիւնի և պետութիւնի ծագումը», էջ 144:

Այս հիմնական հակամարտութեան զարգացումն արտահայտվում էր ստրուկների ու ստրկատերերի միջև մղվող դասակարգային պայքարի զանազան ձևերով—մի պայքար, վոր առանձնապես սուր էր V և հետագա դարերում: Այս պայքարում արդեն կային այն գծերը, վորոնք նրան բնորոշում էին իբրև բողոք ստրկատիրական սիստեմի դեմ, բայց Հունաստանում նրանք բավական թույլ էին արտահայտվում: Այստեղ պայքարը մղվում էր անկազմակերպ և մեծ մասամբ առանձին բունկումների բնույթ էր կրում՝ ստրկատիրոջ սպանութիւն, նրա գույքի այրում, գործիքների ջարդում և այլն: Ստրուկների կոլեկտիվ յեղույթները, մասսայական կազմակերպված պայքարը դեռևս լայն թափ չէր ստացել Հունաստանում:

Շահագործման լծի դեմ ստրուկների բողոքի ձևերից մեկն էին հանդիսանում ստրուկների բավական հաճախակի փախուստները: Ստրուկներն իրենց տերերից փախչում էին մենակ և ամբողջ խմբերով: Ստրուկների փախուստ ամենից շատ տեղի էր ունենում պատերազմների ժամանակ: Վոչ միայն այն պատճառով, վոր յերկրի ներքին կյանքի մեջ վորոշ կազմալուծում մտցնող պատերազմը հեշտացնում էր փախուստը, այլև այն պատճառով, վոր պատերազմը մեծ սպառնալիք էր ստեղծում ստրուկների կյանքի համար. յեթե թշնամիները վերցնում էին վորևէ քաղաք, ապա նրանք, իբրև կանոն, առաջին հերթին կոտորում էին քաղաքը պաշտպանող ստրուկներին. յեթե ստրուկները չէին մասնակցում ռազմական գործողութիւններին, նրանց ծախում էին իբրև ավար. յեթե քաղաքի պաշարումը ձգձգվում էր և պարենը չէր բավականացնում, ստրուկներին կոտորում էին իբրև ավելորդ ուտողներ: Ահա թե ինչու Հունաստանում պատերազմները սովորաբար զուգորդվում էին ստրուկների փախուստով: Սա այնքան սովորական յերևույթ էր, վոր կռվող կողմերը, որինակ՝ աթենացիք ու սպարտացիք պելոպոնեսյան պատերազմի զինադադարի ժամանակ (423 թ.) պայմանագրի մեջ հատուկ վերապահում արեցին, վորը կողմերին պարտավորեցնում էր չընդունել պատերազմի ժամանակ փախած ստրուկներին¹: Բայց չնայած սրան՝ հետագայում, պելոպոնեսյան պատերազմի ժամանակ բազմիցս փախել են ստրուկները: Այսպես, Նիկիոսը գանգատվում էր, վոր 414 թ. Սիրակուզի մոտ գործող աթենա-

կան նավատորմի նավերից փախան թիավարող ստրուկները, նավատորմը զրկելով ռազմական գործողութիւնները շարունակելու հնարավորութիւնից²: 413 թ., Իեկալեյի մոտ աթենական բանակի ջարդվելու ժամանակ Վամբողջ տերրիտորիան զբաղված էր աթենացիներից, ավելի քան քսան հազար ստրուկ անցավ թշնամու կողմը, այս թվում նաև շատ արհեստավորներ³, վորպիսի հանգամանքը ծանր հարված էր աթենական արդյունաբերութեան համար, վորը պատերազմի պայմաններում պահանջում էր լարված աշխատանք: Թուկիդիտեսը հաղորդում է նույն պելոպոնեսյան պատերազմի ժամանակ ստրուկների փախուստի մի փաստ էլ. 412 թ., յերբ Բիոսն անցավ աթենացիների ձեռքը, դաժան հալածանքների յենթարկվող ստրուկներն անցան աթենացիներին և նրանց մի շարք տեղեկութիւններ տվին այնտեղի մասին, վորտեղ մղվում էր պատերազմը, «մեծագույն ֆլասս պատճառելով քրոսցիներին»⁴:

Ստրուկները փախչում էին նաև խաղաղ ժամանակ և կոնֆլիկտներ առաջացնում հունական առանձին պետութիւնների միջև: Այսպես, 433—432 թ. (մեր թվակ. առաջ) աթենացիների ու մեգարացիների կոնֆլիկտը, վոր առաջացել էր այն բանի հետեւանքով, վոր մեգարացիք իրենց մոտապատան էին տվել Աթենքից փախած ստրուկներին, պելոպոնեսյան պատերազմի առիթներից մեկն էր⁵:

III դ. սկզբի արձանագրութիւններից մեկը պատմում է, վոր Իոս կղզու ստրուկները փորձեցին փախչել և թաքնվեցին ափի մոտ կանգնած անտախտակամած նավի մեջ, բայց նկատվեցին: Նավահրամանատար Ջենոնը, վոր այս ժամանակ ղեկավարն էր Կիկլադյան կղզիների միութեան, վորի մեջ մտնում էր Իոս կղզին, հավաքեց նավապետներին, այսպես կոչված տրիերարխներին, քննեց այս միջադեպը և փախած ստրուկներին հետ դարձրեց: Սրա համար Վորոնուրդը և Ժողովուրդը վորոշեցին շնորհակալութիւն հայտնել Ջենոնին⁶:

¹ Նույն տեղում, VII գիրք, 13 գլ. 2.

² Նույն տեղում, 27 գլ.

³ Նույն տեղում, VIII գիրք, 40 գլ. 2.

⁴ Նույն տեղում I գիրք, 139 գլ. 2.

⁵ Արտագրութեան անտիկ յեղանակն աղբյուրներում (АСПИ) № 69 Հրատ. ГИМК-ի, 197, 1933.

¹ Թուկիդիտես, IV գիրք, 118 գլ. 7:

Հայտնի յեն դեպքեր, յերբ ստրուկները փախել են և թաքնվել, տերերից կողոպտելով գույքը: Հելլենական Յեզիպտոսի (III դ.) մի վավերագիր հաղորդում է ստրուկ խոհարարի փախչելու մասին, վորն իր հետ տարել է ձիերի կեր գնելու համար նրան տրված պղնձյա 80 դրախմ. ստրուկը թաքնվել էր կապաղովկիական զինվորների ճամբարում, և ստրկատերը կազմակերպեց նրա վորոնումը¹: Համանման փաստերի մասին պատմում է հելլենական Յեզիպտոսի (II դ.) մի այլ վավերագիր. մի վոմն ստրուկ Հերմոն, վոր պատկանում էր ալաբանդյան դեսպանին Ալեքսանդրիայում, «փախավ 3 մինի վոսկեդրամով և 10 մարգարիտով»²: հենց այստեղ էլ հաղորդվում է, վոր Հերմոնի հետ միասին փախել է և մի ուրիշ ստրուկ՝ Բիոնը, վոր պատկանում էր պալատականներից մեկին՝ Կալլիկրատին. ստրուկը «փախավ, տանելով թիկնոց, ստրկի վերնազգեստ և կանացի սրվակ, վոր արժե 6 տաղանտ, և 5 հազար պղնձյա դրախմ»³:

Վորչափով, վոր ստրուկների փախուստը նյութական վնաս էր պատճառում ստրկատերերին և կազմալուծում նրանց տնտեսությունը, ստրկատիրական պետությունն որենքի ուժով պաշտպանում և պահպանում էր իր շահերը: Այսպես, աթենական որենդադրությունը փախած ստրկի վերաբերմամբ թույլ էր տալիս կիրառել այսպես կոչված ապագոգե, վորի համաձայն փախած ստրկին, իբրև ծանր հանցագործի, ամեն մի քաղաքացի կարող էր բռնել առանց վորևե ձևականություն պահպանելու և հասցնել ստրկավայրը: Այս իրավունքի հիման վրա կազմակերպվում էին փախած ստրուկների վորոնումներ: Պետության այս ակտիվ միջամտությունն ստրկատերերի շահերի պաշտպանության գործին հանդիսանում է մի գիծ, վոր առաջին հերթին բղխում է իր իսկ անտիկ պետության սպեցիֆիկ առանձնահատկություններից: Անտիկ պետությունը հանդես էր գալիս ի պաշտպանություն ստրկատերերի շահերի վոչ միայն այն պատճառով, վոր նա նրանց դասակարգային կազմակերպությունն էր, այլև այն պատճառով, վոր ստրուկները, վորոնք յուրաքանչյուր առանձին ստրկատիրոջ մասնավոր սեփականությունն էին, նմանապես և սեփականությունն էին պետության անտիկ համայնքի համար:

Անտիկ սեփականության, այս թվում նաև ստրուկների նը-

կատմամբ՝ սեփականության բնությունն այսպես են վորոշել մարքսիզմի հիմնադիրները. «Պետության քաղաքացիները միայն միասնաբար են տիրում իրենց աշխատող ստրուկներին և հենց այս պատճառով էլ կապված են հանրային սեփականության ձևով: Սա պետության ակտիվ քաղաքացիների միատեղ մասնավոր սեփականությունն է, վորոնք ստիպված են ստրուկների հանդես պահպանելու ասոցիացիայի այս բնականորեն առաջացած ձևը»⁴:

Անտիկ Հունաստանի իրավագոր քաղաքացիները—սա ամենից առաջ ստրկատերերի համայնքն է. նրա քաղաքական արտահայտությունը հանդիսանում է պոլիսը (քաղաք-պետություն), վոր ներկայացնում է ստրուկներին միատեղ շահագործող և ազատներին աղքատացնող ստրկատերերի կոլեկտիվ: Այս պայմաններում «հանրային սեփականության կողքին զարգանում է արդեն նաև շարժական, իսկ հետագայում և անշարժ մասնավոր սեփականությունը, բայց իբրև նորմայից շեղվող և հանրային սեփականությանը յենթակա ձև»⁵:

Մասնավոր սեփականություն, այս թվում նաև ստրուկների նկատմամբ մասնավոր սեփականության գոյությունը հանրային, պետական սեփականության շրջանակներում ըստ էությունն նշանակում էր, վոր անտիկ ժամանակների պայմաններում ստրկատերերի շահերն, իբրև դասակարգի, գերիշխում են մասնավոր շահերի վրա: Այս տեսակետը շատ հստակ ձևակերպել է Պլատոնը. «Դուք (քաղաքացիներ) ինքներդ ձեզ չեք պատկանում, և այս գույքն էլ ձեզ չի պատկանում. ներկայիս ամբողջ սերունդը և նրա սեփականությունը պատկանում են ձեր նախորդների և ձեզ՝ հանջորդող սերունդների ամբողջությանը, և էլ ավելին՝ պետությանը»⁶: Յեվ այնուհետև Պլատոնն ընդգծում է, վոր որենդրությունը պետք է յուրաքանչյուր առանձին քաղաքացու շահերը յենթարկի այն բոլոր քաղաքացիների ամբողջությանը, վորոնց շահերն արտահայտում է պետությունը:

2

Ստրուկներ մատակարարում էին պատերազմները, վորոնք սպասարկում էին ստրկատերերին: Հունական պետություններում,

¹ Կ. Մարքս յեվ Ֆ. Ենգելս. Յերկեր IV հ., էջ 12. 1933.

² Նույն տեղում.

³ Պլատոն—«Որենքներ» II դ. 923.

¹ Аспи, № 71

² Аспи № 72.

մասնավորապես Աթենքում, ստրկատիրական բանակի հիմնական կոչումն այն եր, վոր «Աթենական դեմոկրատիայի ժողովրդական զորքը հանդիսանում եր արխատոկրատական զինված ուժ ընդդեմ ստրուկներին և նրանց պահում եր սանձած»¹:

Ստրկատիրական համայնք—պետութունն, ստրուկներին այդ կոչելով տերը, մշտապես յեռանդով պայքարում եր ստրուկներին ամեն մի փորձի դեմ խախտելու կամ սասանելու ստրկատիրական հասարակութան ուժը: Պետութան այս դերը, իբրև մի ուժի, վոր հնազանդութան մեջ եր պահում ստրուկներին, պարզ ըմբռնում եր Պլատոնը. հատկապես նա նշեց, վոր բավականաչափ ստրուկներ ունեցող ստրկատերն իրեն անվտանգ կարող ե զգալ բացառապես այն պատճառով, վոր նրան պաշտպանութուն ե ցույց տալիս պետութունը, վոր յեթե չլիներ այս պաշտպանութունը, նա հավիտենական յերկյուղի մեջ պիտի ապրեր ստրուկներին հանդեպ²:

Յեվ հիրավի, յուրաքանչյուր ստրկատեր ստրուկներին դեմ պայքարելիս կարող եր հույս դնել վոչ միայն ուրիշ ստրկատերերի, այլև ազատ քաղաքացիներին ամբողջ կոչելովի, համայնք—պետութան ոգնութան վրա:

Այս պատճառով ել ստրուկներին վորոնելու հոգսը, իբրև կանոն, հանդիսանում եր վոչ միայն իրենց իսկ ստրկատերերի գործը. փախած ստրուկներին վորոնելու գործին ներգրավվում եր տեղական ազմինիստրացիան. վերև հիշատակված ստրուկներ Հերմոնի և Բիոնի վորոնմանը մասնակցում եր հունական ազմինիստրացիան. ստրուկներին վորոնումը ղեկավարում եր տեղական աստիճանավոր Ստրատոնը:

Փախած ստրուկներին վորոնումը սովորաբար այսպես եր կազմակերպվում. նամակներ եյին ուղարկվում, հաղորդելով ըստրուկի փախչելու մասին, նշվում եյին նրա արտաքին նշանները և պարզե եր խոստացվում նրան, ով կգտնի և կվերադարձնի փախածին կամ ծայրահեղ դեպքում ցույց կտա, թե վորտեղ ե գտնվում նա: Հերմոն ստրկի փախչելու վերաբերյալ նամակում հաղորդվում ե, վոր նա «ծնված ե Սիրիայում Բամբիկում, 18 տարեկան ե, միջին հասակի, անմորուք, ամուր սրնքամսերով, կզակը փոսիկով, քթից ձախ խալ ունի և բերնի ձախ անկյունից վերև

¹ Ննգելս—«Ընտանիքի, մասնավոր սեփականութան և պետութան ծագումը», էջ 201, 1933:

² Պլատոն—«Պետութուն» 9 գլ. 578:

սպի, ձախ վերնադաստակը դրոշմված յերկու բարբարոսական տառերով»³:

Ստրկին մատնում եր նրա մարմնի դրոշմը, իսկ յերբեմն ել վղով պատած ողը, վոր համարյա անկարելի յեր իր ձեռքով հանել:

Ստրկի վորոնումը և նրան տիրոջ վերադարձնելը վերջինից պահանջում եյին վորոշ ծախքեր. փախած ստրկին տեղ հասցնելու համար, իբրև կանոն պետք եր վարձատրել լրտեսին, ինչպես և նրանց, ովքեր ցույց են տվել ստրկի ապաստարանը: Բսենոֆոնն այսպիսի բնորոշ դիալոգ ունի.

«—Ասա, Դիոգոր, յեթե քո ստրուկներից վորև մեկը փախչի, դու միջոցներ ձեռք կառնես նրան վերադարձնելու:

—Յերդվում եմ Ձևով, ինչպես ել կխնդրեմ, հայտնելով, վոր պարզե կտամ»⁴:

Հիշատակված յերկու ստրուկներ Հերմոնի ու Բիոնի վորոնման համար ստրկատերերը խոստացան վարձատրել այսպես. «ով նրան (Հերմոնին) վերադարձնի, կստանա 3 պղնձե տաղանտ, ով ցույց կտա, վոր նա գտնվում ե տաճարում,—2 տաղանտ, ով ցույց կտա, վոր նա գտնվում ե վճարունակ և դատի համար մատչելի մարդու մոտ,—5 տաղանտ»⁵: Նույնպիսի վարձատրութուն եր սահմանված ստրուկ Բիոնի վորոնման համար:

Վորովհետև փախած ստրկին տիրոջը հանձնելու համար վարձատրութուն ստանալու պրակտիկան սովորական բան դարձավ ստրկատիրական հասարակութան կյանքում, հրապարակ յեկան հատուկ անձնավորութուններ, վորոնք զբաղվում եյին փախած ստրուկներ վորսալով և սրանով ապրուստ եյին ձեռք բերում: Հելլենական դարաշրջանի (III դ.) մի աստիճանավորի գեկույցից յրևում ե, վոր յերկու յեղբայր՝ Կոլլոխուտ և Ջաիդիլ, բունել են փախած ստրուկներ և նրանց հանձնելու համար պահանջում են 100 դրախմ արծաթ⁶: Նույն վավերագրի հետագա տեքստից յրևում ե, վոր նշված անձինք դրա հետ միասին յեղել են և ստրուկավաճառներ, վորոնք գործադրել են ստրուկներով սպեկուլյացիա անելու հետևյալ յեղանակները. Ջաիդիլն ստրուկներ եր վաճա-

¹ Аспи, № 72

² Բսենոֆոն—«Հիշողութուններ Սոկրատի մասին». II գիրք, 10 գլ. 1—2, Կիև. 1883:

³ Аспи № 72.

⁴ Նույն տեղում

ուում, նրանք փախչում եյին, իսկ Կոլլոխուտն իր մոտ թաքցնում եր փախած ստրուկներին, վորպեսզի հետո նրանց համար փրկագին ստանա: Հունաստանում ստրուկ վորսացող հատուկ մասնագետները կոչվում եյին դրապետագոգներ, այսինքն փախած ըստրուկ բերողներ: Նրանց մեջ կային այնպիսիները, վորոնք փախած ստրուկներ վորսալու վրա նայում եյին, իբրև մի գործի, վորն ուղղված ե դեպի ստրկատիրական հասարակարգի հիմքերի ամրացումը: Այսպիսի մարդկանց ծառայությունները նշվում եյին կառավարական հատուկ շնորհագրերով: Այսպես, IV դ. Աթենքում քարե ստելի վրա կանգնեցված եր պատվո գիր ի պատիվ մի քաղաքացու Իոս կղզուց, վորն զբաղվում եր աթենական փախած ստրուկներ վորսալով և նրանց ստրկատերերին հանձնելով: Իոս կղզու ստրկատերերը շնորհակալություն հայտնեցին նավապետ Ջենոնին (III դ.) նրա համար, վոր նա իրենց վերադարձրեց նրա նավում թաքնվել ցանկացած փախած ստրուկներին: Այս մասին կառավարության վորոշումը նույնպես քանդակված եր քարե ստելի վրա¹:

Հետապնդումներից փրկված փախած ստրուկը կարող եր ժամանակավորապես ապաստանել վորոշ տաճարներում, վորոնք հանդիսանում եյին այսպես ասած պայմանական ապաստարան թաքնված ստրկի համար: Ապաստարանի իրավունք, այսպես կոչված ոսիլի իրավունք վայելում եյին շատ տաճարներ. Գորտինի տաճարը, Կրետեյի տաճարը, Թեգեսոսի տաճարն Աթենքում, Ապոլոնի տաճարը Դելֆիում, Կանոպի տաճարը, ներքին Յեգիպոսի և այլն: Մի քանի տաճարներում նույնիսկ հատուկ շենքեր եյին շինված փախած ստրուկների համար, վորտեղ նրանք ապրում եյին, մինչև վոր սովը չեր քշում այնտեղից, կամ մինչև վոր քուրմը չեր վճռում փախած ստրկի բախտը:

Տաճարում ապաստանելն ստրկին փաստորեն չեր պաշտպանում հալածանքներից: Տաճարը նրանց համար ստրկությունից ազատվելու հնարավորություն ել չեր տալիս: Կրետե կղզու որենըստրական հուշարձանը, այսպես կոչված գորտինյան որենքն ստանձնում եր փախած ստրկի միայն ժամանակավոր պաշտպանությունը. նա արգելում եր ստրուկ վաճառելն այն ժամանակ, յերը նա թաքնված ե տաճարի ապաստարանում, փախուստից մի

տարի հետո: Ուրիշ դեպքերում տաճարում ժամանակավոր ապաստան գտած ստրուկը՝ տաճարից պաշտպանություն չեր ստանում. այստեղ ստրկի բախտը կախված եր քուրմից, նա յեր վճռում՝ ստրկին տալ իր տիրոջը, թե հանձնել ուրիշի: Տաճարում թաքնվելու վործ արած փախած ստրուկը կրկին դատապարտվում եր ստրկական կյանքի:

Ստրուկների փախուստները հանդիսանում եյին ստրկատերերի դեմ պայքարելու պասիվ ձևերից մեկը, ստրուկների անկազմակերպվածության ցուցանիշը: Բայց ստրուկների փախուստներն անտիկ Հունաստանի պատմության մեջ կարևոր դեր եյին խաղում այն սեսակետից, վոր նրանք քայքայում եյին մոցնում ստրկատիրական-տնտեսության մեջ, իսկ պատերազմների ժամանակ քաղաքական լուրջ վտանգ եյին ներկայացնում հունական պետությունների համար:

Դասակարգային պայքարի ավելի գործուն ձևը հանդիսանում եյին ստրուկների ապստամբությունները: Ճիշտ ե, Հունաստանում նրանք այնպիսի լայն թափ չստացան, ինչպես Հռոմում II—I դարերում: Հունաստանում ստրուկների ապստամբություններն իբրև մասսայական բողոքի կոլեկտիվ ձև ընդդեմ տնտեսության ստրկատիրական սխտեմի և ստրկատիրական հասարակարգի՝ չզարգացան և հունական ապստամբությունների մակարդակին չհասան: Վճրն ե սրա պատճառը:

Այս հարցի խորհրդային հետազոտողներից մեկը՝ Պրոֆ. Կրյուգերը, գտնում եր, վոր Հունաստանում ստրուկների շարժման թուլության հիմնական բացատրությունը հունական արդյունաբերության առանձնահատկությունների մեջ ե: Նա գտնում եր, վոր անտիկ արտադրության վիճակը, վորն ըստ եյության մանր եր, քիչ քանակությամբ ստրուկներ ուներ, ձեռնարկություններում չեյին կենտրոնացած ստրուկների բավականաչափ մասսաներ, անհրաժեշտ նախադրյալներ չեր ստեղծում ստրուկների շարժման զարգացման համար. մյուս կողմից՝ Հունաստանի գյուղատնտեսության համար ել բնորոշ չեն ստրկական խոշոր լատիֆունդիաները. այնտեղ գերիշխում եր մանր հողատիրությունը¹:

Բայց Կրյուգերի այս դատողություններն ամենեկին չեն համապատասխանում փաստերին, հետևաբար, վոչինչ² չեն բացատրում քննարկվող հարցում: Սխալ ե այն բանը, թե V—IV դ. դ.

¹ «Известия ГАИМК», № 101, էջ 135—136. 1934,

² Аспн, № 69.

¹ «Известия ГАИМК», № 101, էջ 122 և հետևյալները, 1934.

ստրուկները բավականաչափ չեյին կուտակված Հունաստանի առաջավոր պետութիւններէ արդյունաբերութեան մեջ: Հայտնի յե, վոր դեռևս IV դ., նախասորոյնյան ժամանակաշրջանում, պարտքերի դիմաց ստրկացումն արդեն մասսայական բնույթ եր կրում¹. հայտնի յե, վոր Ատտիկայում, Լավրիոնի հանքերում աշխատում էին հազարավոր ստրուկներ². հունական պետութիւններում կային արհեստանոցներ, վորտեղ աշխատում էին հարյուրից ավելի ստրուկներ (Լիսիի վահանների արհեստանոցը V դ., Աթենքում՝ 120 ստրուկներով³. Փոկիացի Մնասոնի մոտ աշխատող հազարավոր ստրուկները և ուրիշ.): Հայտնի յե, վոր պելոպոնեսյան պատերազմին, 413 թ., 20 հազար աթենական ստրուկ անցան... Սպարտայի կողմը⁴. այսպիսի մասսայական յերևույթն անկարելի կլինէր, յեթե Ատտիկայում մեծ թվով ստրուկներ կուտակված չլինէյին:

Բավականաչափ համոզիչ չեն Կրյուզերի և այն դատողութիւնները, թե աթենական ստրուկների կյանքի համեմատաբար տանելի մակարդակը վորոշում եր նրանց անբավարար ախտիվ պայքարն ստրկատերերի դեմ: Հաստատելով այս, Կրյուզերն ամբողջութեամբ անդրադարձել ե բուրժուական պատմագիտութեան դիրքերն ստրկութեան վերաբերմամբ (Լետուրնո և ուրիշ.), վորոնք կեղծ—քսենոֆոնյան «Աթենական Պոլիտիայի» (հունական գրող Գիստոֆոնին վերագրվող յերկ) մի տեղի հիման վրա, վոր վերաբերում ե աթենական ստրուկներին⁵, ապացուցում էյին, վոր Աթենքում «շնորհիվ բարքերի մեղմութեան ստրուկների դրութիւնն առանձնապես վողբալի չեր», վոր «աթենացիների մարդասիրութիւնն իրենց ստրուկների վերաբերմամբ» միանգամայն տանելի յեր դարձնում ստրուկների դրութիւնը և այլն⁶: Հանրահայտնի յեն ստրուկների ամենադաժան շահագործման փաստերը Լավրիոնի ատտիկական հանքերում, աթենական ստրկատերերի խստութիւնն ու դաժանութիւնն ստրուկների վերաբերմամբ. Վալլոնը ցույց տվեց, վոր ստրուկներին ստիպում էյին

աշխատել ձեռքերը շղթայակապ, վորքերը կապանքներով, հաճախ յերկաթե վզողով: Փախուստի փորձից հետո ստրուկներին դրոշմում էյին շիկացրած յերկաթով: Հայտնի յեն փաստեր, յերբ ստրուկներին դաժան տանջանքների յեն յենթարկել աթենական դատարանում և այլն:

Հունաստանի ստրկական ապստամբութիւնների անկազմակերպութեան պատճառների առթիվ կարելի յե նշել հետևյալը, ստրուկների և ստրկատերերի հակամարտութիւնը դեռևս գտնվում եր հասունացման պրոցեսում, Հունաստանում այն չեր հասել այնպիսի բարձրութեան ու այնպիսի ուժի, վորպեսզի վերածվեր ըստրուկների մասսայական փոթորկահույզ պայքարի ընդդեմ ստրկատերերի: Ստրուկների ապստամբութիւնների մանր կրակները բռնկվում էյին Հունաստանի առանձին վայրերում՝ սկսած V դարից, բայց նրանք չեյին ձուլվում և դառնում ստրուկների ապստամբութեան միասնական հրդեհ, ինչպես Հռոմում:

3

Հունաստանում ստրուկների վաղ ապստամբութիւններից մեկը տեղի ունեցավ Արգոսում, 494 թվականին: Այս ապստամբութիւնը կապված եր Սպարտայի կովում Արգոսի գործի կրած պարտութեան հետ: Սպարտացիք ջախջախեցին արգոսցիներին, վոչնչացրին նրանց վոչ միայն գործը, այլև բնակչութեան մասսան (ազատ քաղաքացիներին), և ստրուկներն ոգտվեցին այս մոմենտից ապստամբու համար: Սա ստրուկների հաջող ապստամբութիւններից մեկն եր. նրանք գրավեցին քաղաքը, դեն շարտեցին ստրկատերերի կառավարութիւնը, կազմակերպեցին իրենց կառավարումը: Հերոդոտն ուղղակի ասում ե, վոր պատերազմի հետևանքով «Արգոսն այնքան մարդկանցից զրկվեց, վոր բոլոր գործերը մնում էյին ստրուկների իրավասութեան տակ, վորոնք ամեն ինչ կառավարում և տնօրինում էյին»⁷: Ստրուկները գրավեցին նաև Տիրինթոս քաղաքը: Բայց ապստամբութիւնը ջախջախվեց:

Սակայն ստրուկների իշխանութիւնը տապալելուց հետո յել Արգոսում ստրուկների շարժման սպառնալիքը չվերացավ: Վորոշ ժամանակ անց կրկին ապստամբութիւն բռնկեց. ապստամբ ըստ-

¹ Պլուտարխ.— «Մոլոն», 8 գլ. 4. ՍՊՔ. 1801.

² Քսենոֆոն.— «Յեկամուտների մասին». IV գիրք. 14 գլ.

³ Լիսի.— «Ճտեր» XII հառ., էջ 19.

⁴ Թուկիդիճես.— IV գիրք, 118 գլ. 7.

⁵ Կեղծքսենոֆոնյան «Աթենական Պոլիտիայ» I գիրք. էջ 10—11:

⁶ Լետուրն.— «Ստրուկների կովուլուցիան», էջ 236—238. Մ 1898.

⁷ Wallon.— «Histoire de l'esclavage dans l'antiquité». V. 1, p. 415.

⁸ Հերոդոտ.— VI գիրք՝ 83 գլ.

րուկները հարձակվեցին քաղաքի վրա. «...նրանց միջև շատ տև-
վական պատերազմ ծագեց, վորից արգելացիք հաղիվ հաղթող
դուրս յեկան»¹:

Ստրուկների բավական նշանակելի շարժում տեղի ունեցավ
անտիկ աշխարհի ստրկատիրական խոշորագույն կենտրոն Սիցիլի-
ալիայում դեռևս V դարում: Այս դարում Սիցիլիայի ստրուկների մե-
ծաքանակ լինելու մասին մենք ունենք Դիոդորի վկայությունը,
վորը նշել է հունա-կարթագենյան՝ հույների համար հաջող պատե-
րազմի հետևանքով Սիցիլիայի հունական գաղութներում ստրուկ-
ների բավական շատանալը: Այս պատերազմում գերիների մաս-
սային ստրկացրին և նրանց գրավեցին մասնավոր անձինք: Սի-
ցիլիայի ստրուկների V դ. ապստամբությունները հանդիսացան
Սիցիլիայի ստրուկների II դարի վիթխարի շարժումների նախա-
գուշակները²:

Վաղերագրով հաստատված ստրուկների առաջին ապստամ-
բությունը տեղի ունեցավ 414 թվականին հունական Սիրակուզ
գաղութում: Ապստամբ ստրուկների զուգն անցավ վոմի Սոսիս-
տրատ: Յերբ հայտնի դարձավ ստրուկների առաջիկա յերույթի
մասին, բանակցությունների համար նրանց մոտ ուղարկվեց Սի-
րակուզի հեծելազորի պետ Դիոմաքոսը, վոր մոտիկ հարաբերու-
թյունների մեջ եր Սոսիստրատի հետ: Կառավարության հանձ-
նարարությունը Դիոմաքոսը զորավար Հերմոկրատի հետ միասին
բանակցություններ սկսեց Սոսիստրատի հետ 20 ստրկի ներկա-
յությունում: Հերմոկրատը 600 հոպլիտի (ծանր զինված մարտիկ)
ուղեկցությունում հանդես յեկավ ստրուկների առջև և նրանց խոս-
տացավ ապստամբ ստրուկներին ազատ արձակել, իսկ Սոսիստ-
րատին դարձնել Սիրակուզի վարչակցից: Ստրուկները հավատացին
այս խոստումներին, բայց չարաչար խաբվեցին. շարժման ղեկա-
վարները բռնվեցին և մահապատժի յենթարկվեցին, մնացածները
վերադարձվեցին իրենց տերերին. ստրուկների մի մասը փախավ
աթենացիների մոտ, վորոնց նավատորմն այդ ժամանակ ուղ-
մական գործողություններ եր վարում Սիցիլիայի ափերին³:

¹ Դիոդոր.— XI գիրք, 20 գլ.

² Սիցիլիայի ստրուկների II դ. շարժման մասին տես Սերգեյեվի հոդվա-
ծը— «Борьба классов» № 6, 1935 թ., էջ 86.

³ Սիրակուզի ստրուկների ապստամբության վերաբերյալ նյութերը
տես Կրյուզերի հոդվածում: Известия ГАИМК № 101, էջ 126—127, 1934.

Ստրուկների մասսայական շարժումներ տեղի ունեցան II
դարում, Քիոս կղզում, վոր ստրուկների առևտրի խոշորագույն
կենտրոնն եր: Այս շարժման մասին պատմել է վոմի Նիմֆոդոր
սիրակուզցի, վորի աշխատությունը բավականաչափ ինտերպո-
լյացիաների¹ յե յենթարկվել և սրա հետևանքով անստույգ շատ
բան է պարունակում: Սակայն աղբյուրի հիմքում, անպայման,
գտնվում է պատմական փաստի հաղորդումը: «Քիոսցիների ըստ-
րուկները,—գրում է Նիմֆոդորը,— փախչում են իրենց տերե-
րից և թաքնվում լեռներում. այնտեղից նրանք բազմություն-
ներով հարձակվում են մասնավոր կալվածքների վրա և թախ-
նում»²: Այս փախած ստրուկներին միավորեց նրանց մեջ աչքի
ընկած առաջնորդ Դրիմակը: Նրա ղեկավարությամբ ստրուկները
կովի մեջ մտան ստրկատերերի հետ, ընդ վորում ստրկատերերն
ստիպված յեղան բանակցությունների մեջ մտնելու Դրիմակի
հետ: Ստրուկները խոստացան դադարեցնել կողոպուտներն ու
արշավանքներն ստրկատերերի կալվածքների վրա, իսկ Դրիմակը
կազմակերպեց հատուկ դատարան ստրուկների փախչելու պատ-
ճառները քննելու համար: Այսպիսով, Դրիմակը հանդես եր գալիս
իբրև միջնորդ ստրուկների և ստրկատերերի միջև: Դրիմակը ստրու-
կատերերին, նա ասել է. «Յերբ ձեր ստրուկները փախչեն, յես
գործը կքննեմ, և յեթե պարզվի, վոր նրանք փախել են կյանքի
անտանելի պայմաններից, յես նրանց կթողնեմ ինձ մոտ. իսկ յե-
թե գանգատներն անհիմն ճանաչվեն, յես նրանց հետ կուղարկեմ
տիրոջ մոտ»³: Այնուհետև Նիմֆոդորը հաղորդում է, վոր սրանից
հետո Քիոսի ստրուկների և ստրկատերերի միջև խաղաղ հարաբե-
րություններ հաստատվեցին. Քիոսի մի մասում գոյություն ունե-
ր ստրուկների պետությունը՝ Դրիմակի գլխավորությամբ, նրա
մյուս մասում՝ Դրիմակից կախված ստրկատերերի պետությունը:
Բայց Դրիմակի պետությունը զասակարգային-քաղաքական ի-
մաստով վոչնչով չեր տարբերվում ստրկատերերի պետությունից.
Նա կազմապերպված եր ըստ վերջինիս տիպի. Դրիմակը հանդի-
սանում եր այս պետության անսահմանափակ կառավարիչը: Հետ-
րուկների վերաբերմամբ Դրիմակի իշխանությունը բռնապետա-
կան իշխանություն եր. հենց փախած ստրուկները, վոր նրա հետ

¹ Ինտերպոլյացիա նշանակում է արտագրողի կողմից ձեռագիր. յերկի
տեքստի մեջ հեղինակին չպատկանող խոսքեր և ամբողջ ֆրագմենտ մտցնելը:

² Аспн, № 609

³ Аспн, № 609

եյին, նրանից ավելի շատ եյին վախենում, քան առջ վախե-
նում եյին իրենց տերերից, և անում եյին ամեն բան, ինչ նրան
հաճելի յեր՝ Դրիմակին յենթարկվելով իբրև պետի»¹

Դրիմակի մահվանից հետո նրա ստեղծած պետութունը
քայքայվեց. փախած ստրուկները կրկին նորոգեցին հարձակում-
ները Քիոսի ստրկատերերի վրա:

Անտիկ աշխարհի պատմութեան մեջ յերկրորդ դարը հանդի-
սանում է ստրուկների փոթորկահուշ գաղտնաբռնութունների շրջ-
ան, ապստամբութուններ, վոր տեղի յեն ունեցել Հռոմեական
պետութեան զանազան վայրերում, վորի կազմի մեջ այդ ժամա-
նակ մտնում էր Հունաստանը: Միցիլիայի ստրուկների վերոհիշյալ
հեղափոխութեան ազդեցութեան տակ II դարում Ատտիկայում,
Լավրիոնի հանքերում, իսկ հետո Դելոս կղզում, ստրուկների առե-
տըրի այս խոշորագույն կենտրոնում, տեղի յեն ունենում ստրուկ-
ների շարժումների-բռնկումներ²: Այս շարժումները ճնշվեցին: Մի-
ցիլիայի ստրուկների յերկրորդ հեղափոխութեան (104—101 թ թ.)
ազդեցութեան տակ կրկին տեղի ունեցավ Լավրիոնի հանքերի
ստրուկների ապստամբութուն, վոր բավական նշանակելի չափեր
ընդունեց: «Բազմաթիվ միրիադներով (բյուր = տաս հազար) ատտի-
կական ստրուկներ աշխատում եյին հանքերում՝ շղթայակապ...
Ապստամբելով, նրանք կոտորեցին հանքերի պահակներին, տիրա-
ցան Սունիի աղբյուրիսին և յերկար ժամանակ ամայացնում եյին
Ատտիկան: Սա տեղի ունեցավ Միցիլիայի ստրուկների յերկրորդ
ապստամբութեան շրջանում»³:

Հունական ստրուկների քաղաքական ակտիվութունն ար-
տահայտվում էր վոչ միմիայն նրանց հեղափոխական յելույթնե-
րում ընդդեմ ստրկատերերի. Հունաստանում բազմիցս այսպիսի
փաստեր են տեղի ունեցել, յերբ ստրուկների շարժումները կապ-
ված են յեղել ազատների մեջ տեղի ունեցող դասակարգային պայ-
քարի հետ: Դեռևս VI դ. վերջում, յերբ Ատտիկայում տեղի յեր
ունենում դեմոկրատական մասսաների պայքար տոհմային ավա-
զանու դեմ, այս պայքարին ներգրավվել եյին նաև ստրուկները:

Հունաստանի ավելի հետագա պատմութունը մեզ տալիս է
նաև դեմոկրատական շարժման մեջ ստրուկների մասնակցելու մի

¹ Аспн № 609

² Аспн, № 609

³ Աժիմիոս, VI գիրք, էջ 104.

շարք փաստեց: V դարում Պլատեյայում պայքարող քաղաքական
կուսակցությունները պայքարի մեջ եյին ներգրավում նաև ստրուկ-
ներին. «...Պլատեյայում ստրուկները դեմոկրատիայի կողմն են»⁴:
Յերբ 427 թ. Կորկիրում բռնկվեց քաղաքացիական կռիվը, «...յեր-
կու կողմերն էլ լրաբերներ եյին ուղարկում շրջակա դաշտերը, ի-
րենց կողմը կանչելով ստրուկներին՝ խոստանալով ազատել նրանց,
ստրուկների մեծ մասը հարեց ժողովրդին»⁵:

Բայց դեմոկրատական շարժումների և ստրուկների շարժում-
ների կապի վերաբերյալ այս փաստերը հիմք չեն տալիս յեզրա-
կացնելու, վոր հին Հունաստանում գոյութուն է ունեցել միաս-
նական հակաստրկատիրական ճակատ. ստրուկներն այս շարժում-
ներում հանդիսանում եյին վոչ ավելի, քան զինվորներ գերիշխող
դասակարգերի ձեռքին, վորովհետև ազատների դեմոկրատական
խավերի շարժումներն ուղղված չեյին ստրկատիրական հասարա-
կակարգի դեմ:

Սակայն ստրուկների յելույթներն ստրկատերերի դեմ ան-
կախ այն բանից, թե ինչ ձև եյին ընդունում նրանք, չեյին կա-
րող ստրկատերերի մեջ սարսափ չներշնչել իրենց բախտի համար:
Ստրուկների ապստամբութունների սպառնալիքի առընչութեամբ
ստրկատերերի ունեցած անհանգստությունը շատ ցայտուն ար-
տահայտված է Պլատոնի բազմաթիվ արտահայտումների մեջ:
«Ստրուկն այնպիսի մի սեփականութուն է, վորին տեր լինելը
շատ դժվարություններ է բերում, և փորձը մի անգամ չէ ցույց
տվել այս»,—գրում էր Պլատոնը, հենվելով ստրուկների հաճախա-
կի ապստամբութունների և այն աղետների վրա, վոր հասնում
եյին պետութեանն այս ապստամբութունների հետևանքով⁶:

Այս նույն միտքը Պլատոնն արտահայտել է նաև հետևյալ
թեզիսով. «Չե վոր ստրուկները յերբեք տերերի բարեկամը չեն
դառնա այնպես, ինչպես անպետք մարդիկ չեն դառնա կանոնա-
վոր մարդկանց բարեկամ»⁷: Ուրիշ կապակցութեամբ Պլատոնը
գրում էր, վոր շատ ստրուկների տեր հարուստները կարող են ապ-
րել յերկյուղ չունենալով ստրուկներից, վորովհետև նրանց պաշտ-
պանում է պետութունը. յեթե չլիներ այս, «ինչպիսի մեծ սար-

¹ Դիոգոր XIII գիրք, էջ 41.

² Թուկիդիսես, III գիրք, 73 գլ.

³ Պլատոն. «Որենքներ», VI գիրք, էջ 777.

⁴ Նույն տեղում, էջ 757-ա.

ՀԻՕ
1010
587/4

սափ կունենար նա (հարուստը) իրեն, իր յերեխաների ու կնոջ համար, վոր չլինի թե ստրուկները կոտորեն բոլորին»¹:

Այս սարսափն ստրուկներից ստիպեց ստրկատերերին և ըստըրկատիրական պետութեանը դիմելու ստրուկների ապստամբութեանները կանխելու ամենատարբեր յեղանակներով: Այսպես, IV դարում իբրև ստրուկների շարժումների դեմ պայքարելու միջոց նույնիսկ առաջարկ եր արվում սահմանափակել ստրուկների քանակը և թույլ չտալ ստրուկները դարգացնելու հույներին ըստըրուկ դարձնելու միջոցով: Այս մտայնութեան ազդեցութեանը չափազանց գերազնահատել են բուրժուական հետազոտողները, վորոնք գտնում եյին, վոր հունական կյանքի պրակտիկայում սրա հետևանքով շատ սահմանափակ թվով հույն ստրուկներ են յեղել: Պլատոնն ու Արիստոտելն իրոք զարգացնում եյին այն թեորիան, վոր հույնը քնածին ստրկատեր ե, վոր նա իրավունք ունի տիրելու բարբարոս ստրուկներին, վոր հույներին չի կարելի ստրուկ դարձնել: Պլատոնն ուղղակի ցանկութեան հայտնեց, վոր հույներն ստրուկ չդարձնեն պատերազմի ժամանակ գերի վերցրած ցեղակիցներին:

Բայց հունական պրակտիկ կյանքում այս տեսակետը շատ թույլ արտացոլում եր գտնում: Հայտնի յե, վոր հույն-պարսկական պատերազմների ժամանակ Հելոն Սիրակուզցին իբրև ստրուկ վաճառեց մեզարացիներին և եվրեյացիներին²: Պելոպոնեսյան պատերազմի ժամանակ, 413 թ. Սիցելիայի ջարդից հետո հազարավոր աթենացիներ և նրանց դաշնակիցներն ստրկացվեցին³: Փիլիպոս Մակեդոնացին իբրև ստրուկ վաճառեց ոլինթացիներին և այլն: Յեթե պատերազմի ժամանակ տեղի յեն ունեցել գերված հույներին ազատ թողնելու առանձին փաստեր, ապա սա բնավ մարդասիրական կամ ազգային բնույթի նկատառումների հետևանք չեր, այլ հետևանք եր ռազմաքաղաքական նկատառումների, սա մի մանր եր, վոր նպատակ ուներ թշնամուն գրավել իր կողմը: Այսպես պետք ե գնահատել այն փաստը, վոր պելոպոնեսյան պատերազմում, սպարտացիների կողմից Մեթիմի մոտ (Լեսբոս կղզի) լեսբոսցիներին ջարդելուց հետո զորավար Կալլիկրատիչը լեսբոսցի հույներին իր կողմը գրավելու համար հայտարարեց, վոր հույնե-

րից վոչ վոք չի ստրկացվի, և միևնույն ժամանակ նույն Կալլիկրատիչն իբրև ստրուկների վաճառեց այստեղ գրաված աթենական կայազորը⁴:

Բայց անվիճելի յե, վոր Պլատոնի այն դատողութեանները, թե հույներն ստրուկ չպիտի լինեն, և Արիստոտելի ցուցումները, թե ստրուկն ամենից առաջ բարբարոս ե, պայմանավորված են այն սպառնալիքը հաշվի առնելով, վոր ներկայացնում եյին ըստըրուկների շարժումները Հունաստանում V—IV դարերում: Հանձին հույն ստրուկների ներքին թշնամիներ չունենալու համար, վորոնք սոցիալական ավելի մեծ վտանգ եյին ներկայացնում, քան բարբարոս ստրուկները, ստրկատիրական հասարակութեան գաղափարախոսներն ստրկատերերին նախազգուշացնում եյին հույներին ստրկացնելուց:

Բարբարոս ստրուկների համախմբման և միատեղ յեղելիների հնարավորութեանը կանխելու համար առաջարկվում եր մի ազգութեան ստրուկներին մի տեղ չպահել: Պլատոնն ուղղակի հանձնարում ե «...միևնույն ազգութեան ստրուկներ չունենալ, այլ, վորքան հնարավոր ե, ունենալ զանազան լեզուներով խոսող ըստըրուկներ, յեթե միայն ցանկալի յե, վոր նրանք ավելի լավ կրեն ստրկութեանը»⁵: Ըստ յերևույթին այս խորհուրդներն իրականացվում եյին հունական ստրկատիրութեան գործնականում: V դարի հունական արձանագրութեաններից մեկում թվարկվում են վոմն Կեֆիսոպոլի պատկանող 16 ստրուկ, և նրանց մեջ կան տաս զանազան ազգութեանների պատկանող ստրուկներ⁶:

Հին հունական ստրուկների շարժումների զարգացման կարևորագույն փուլերի վերլուծումը թույլ ե տալիս յեղրակացնելու, վոր թեև այս շարժումները լայն թափ չեն ստացել այնտեղ և փոթորկահույզ խռովութեանների չեն վերածվել ընդդեմ ստրկատերերի, նրանց նշանակութեանն անտիկ աշխարհի դասակարգային պայքարի պատմութեան մեջ անվիճելի յե: Ստրուկների շարժումը Հունաստանում հանդիսանում եր արտադրութեան անտիկ յեղանակի զարգանալ սկսած ճգնաժամի ցուցանիշը: Կովելով ստրկատիրական հասարակարգի դեմ, ապստամբութեան դրոշ բարձրացնելով նրա դեմ, ստրուկներն արագացրին այս հասարակարգ-

¹ Պլատոն, «Պետութեան», IX գիրք, էջ 578-ա:

² Հերոդոտ, VII գիրք, 156 գլ:

³ Թուկիդիդես, VII գիրք, 85 գլ. էջ 3—4.

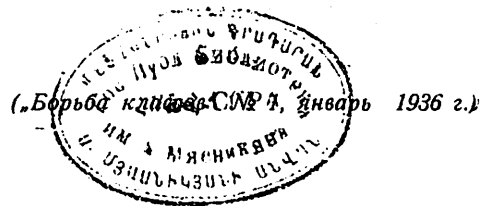
¹ Բենեդեկ. «Hellenika». I գիրք, 6 գլ., էջ 14—16.

² Պլատոն. «Որենքներ», VI գիրք, էջ 777-գ.

³ C. L. A. (Corpus Inscript. Atticon). I հ. № 277.

գի քայքայման պրոցեսը: Այսպիսով, ստրուկների շարժումներն ուղեկառիվ կերպով ճանապարհ հարթեցին արտադրության նոր, ավելի պրոգրեսիվ յեղանակի համար, վորը պետք է զար փոխարինելու ստրկատիրականին: Սրանումն է ստրուկների շարժումների հսկայական պրոգրեսիվ դերը: Նրանք հանդիսացան հեղափոխական այն պրոցեսի պատմականորեն անհրաժեշտ ողակը, վոր ձևակերպել է ընկեր Ստալինն իր թեզիսում:

«Ստրուկների հեղափոխութունը վերացրեց ստրկատերերին և վոչնչացրեց աշխատավորների շահագործման ստրկատիրական ձևը»¹:

¹ Ի. Ասալին. «Լենինի գծի հարցեր», էջ 527. Մոսկվա, 1934:

ԳԻՆՆ Ե 80 ԿՈՊ.